

जनकल्याण प्रतिष्ठान संचलित
सरस्वती शिशुवाटिका , कराड
तालुका - कराड
जिल्हा - सातारा

नवोपक्रम
निसर्गातून संस्कार

शिक्षिका नाव
सौ. प्रियांका संदीप थोरवडे
सरस्वती शिशुवाटिका , कराड

शिक्षक माहिती

नाव – सौ. प्रियांका संदीप थोरवडे

पत्ता – ८८, बुधवार पेठ कराड

ता. कराड जि. सातारा

मोबाईल नं. ७०२०८७९३३९

जन्म तारीख – ०९/०१/१९७९

इमेल – kolekarpriyanka918@gmail.com

शैक्षणिक पात्रता – बी.ए. , बालवाडी कोर्स

सेवा कालावधी – ११ वर्षे

स्पर्धा गट – पूर्व प्राथमिक गट

नवोक्रम शिर्षक – ‘निसर्गातून संस्कार’

स्पर्धा गट – पूर्व प्राथमिक गट

मोगरा मोठा गट

शाळेचे नाव – जनकल्याण प्रतिष्ठान संचलित

सरस्वती शिशुवाटिका, कराड

(वाखाण रोड, कराड)

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	नवोपक्रम लेखन मुद्दे	पृष्ठ. क्र.
१	नवोपक्रम शिर्षक	१
२	शिक्षक माहिती	२
३	निसर्गातून संस्कार	३
४	नवोपक्रम गरज व महत्व	६-७
५	नवोपक्रमाची उद्दिष्टे	८-९
६	नवोपक्रम नियोजन	१०-१३
७	नवोपक्रम फोटो	१४-१५
८	नवोपक्रम कार्यपद्धती	१९-२०
९	नवोपक्रम यशस्विता व फल निष्पत्ती	३०-३१
१०	समारोप	३२
११	संदर्भसूची व परीशिष्टे	३३

नवीपक्रम शिर्षक

✚ प्रस्तावना :-

बाल्यावस्था हि सर्वात महत्वाची अवस्था आहे. त्या वयात मुलांचा सर्वांगीण विकास होत असतो. हा विकास होत असताना मुले निरोगी राहण्यासाठी मुलांना निसर्गातून संस्कार देता येतात. लहान वयात त्यांच्यावर संस्कार केले तर ते त्यांच्या कायम स्वरूपी लक्षात राहतात. निसर्ग हा आपला सर्वात मोठा गुरु आहे. निसर्गातून आपल्याला खूप गोष्टी शिकता येतात हे लहान वयातच मुलांना अनुभवातून शिकवले तर मुले निसर्गाचे संवर्धन व संरक्षण करतील लहान वयातच मुलांना निसर्ग अनुभवण हे खरे सुंदर जीवन आहे.

नवोपक्रमाची गरज व महत्व

✚ मी हा उपक्रम निवडण्याचे कारण :-

लहान मुले अनुकरणशील असतात. कारण त्यांची निरीक्षण क्षमता चांगली असते. बालकांच्या मेंदूचा विकास लहान वयात होतो. ३ ते ६ हे वय अत्यंत संवेदनाक्षम व संस्कारक्षम असते. आपल्या जीवनामध्ये शालेय अभ्यासक्रमाला खूप महत्व आहे. त्याच बरोबर मुलांचा शारीरिक, मानसिक, भावनिक, बौधिक विकास होणे आवश्यक आहे.

सुट्टीनंतर शाळा चालू झाली. मुलांची वर्गातील पटसंख्या खूप कमी आहे. कारण पालकांना विचारले तर मुले ताप, खोकला अशा कारणांनी आजारी आहेत म्हणून शाळेत नाहीत. शाळेत येणारी काही मुले एका जागी बसत नव्हतीत. अति चंचल वाटत होती. मुलांची एकाग्रता कमी वाटत होती. मुलांना डब्यात सतत फरसाणा, वडापाव इ. दिल्यामुळे आणि जाम पोळी डब्याला आणत असल्यामुळे मुलांना पोळी भाजी आवडत नव्हती. शाळेतील येता जाता झाडांची पाने तोडणे, फुले तोडणे या मुलांच्या गोष्टी निदर्शनात आल्या.

बालकाला निसर्गामध्ये राहण्याची स्वाभाविक इच्छा असते. त्याला मातीत खेळणे आवडते. मोकळ्या वातावरणात राहण्यास आवडते. त्याला निसर्गाच्या वातावरणामध्ये हवा, पाणी, माती, सूर्यप्रकाश इ. च्या प्रत्यक्ष संपर्कात राहण्यास मिळाले तर त्यांचे मन आनंदी राहिल. मुलांच्या योग्य प्रकारे विकास होईल निसर्गाच्या माध्यमातून मुलांना संस्काराचे महत्व द्यावे असे वाटले.

✚ उपक्रमाचे वेगळेपण :-

मुले मोबाईल व टीव्हीमुळे खूप चंचल होती. एकाग्र नव्हती निसर्गाबद्दल मुलांना माहिती नव्हती. निसर्गाच्या सहवास कमी होता. बिया, रोपे याबद्दल माहिती नव्हती. 'निसर्गातून संस्कार' या माझ्या उपक्रमातून विविध वनस्पती प्रकार निवडले. मोगरा गटाच्या ३० मुलांवर हा उपक्रम केला आठवड्यातून ३ दिवस विविध वनस्पती लावणाऱ्या उपक्रम घेतला. तसेच मुलांना पान, फुलांची रांगोळी तसेच पाना, फुलांचे गुच्छ या उपक्रमातून घेतले तसेच खेळातून फळभाज्या, पालेभाज्या सांगितल्या तसेच गाण्यातून मुलांना पानांचे औषधी गुणधर्म सांगितले.

यातून मुलांची निरीक्षणशक्ती, विचारशक्ती, निर्णयशक्ती, कल्पनाशक्तीचा विकास झाला. गणेशोत्सवात पत्री वाहतात त्या पत्री दाखवून त्यांचे आयुर्वेदीक उपयोग सांगितले तसेच मुलांनी या पत्रीचे ठसे काढले. यातून मुलांना आकाराची ओळख झाली.

 उपयुक्तता :-

1. मुलांना आठवड्यातून ३ दिवस वनस्पती लावण्याचे उपक्रम घेतले.
2. मुलांची शाळेतील उपस्थिती वाढली.
3. मुलांना शांत बसण्याची सवय लागली
4. मुले इतर वेळी बाहेर फिरायला गेल्यावर हि वनस्पतीचे निरीक्षण करू लागली.
5. मोठी झाडे, छोटी रोपे यातील फरक मुलांना कळू लागला.
6. बी पेरल्यावर कोणत्या वनस्पती येतात हे मुलांना कळेल.
7. बी लावणे ते फळ येई पर्यंत हि वाढ मुलांनी जवळून निरीक्षण करून पाहिली.
8. शाळेत येता जाता मुले पाने, फुले तोडायची बंद झाली.
9. पालकांना बरोबर भाज्या विकत घ्यायला जाताना मुले भाजी निवडताना मदत करू लागली.
10. घरी भाजी निवडताना मदत करू लागली.
11. घरच्या बागेतील त्या भाज्या तोडताना मुलांना आनंद वाटू लागला त्यामुळे मुले आवडीने भाज्या खाऊ लागली.
12. मुले छोट्या छोट्या कार्यक्रमात पानाफुलांच्या रांगोळ्या.
13. दसरा दिवाळीला आंब्याची तोरणे बनवू लागली.
14. फळभाज्या, पालेभाज्या ओळखू लागली.

● झाडे लावा, जीवन वाचवा, या घरतीचे स्वर्ग बनवा ●

नवोपक्रमाची उद्दिष्टे

मी हा उपक्रम का करत आहे :-

1. परिसरातील व परसबागेतील वनस्पतीची माहिती.
2. वनस्पतीचे औषधी गुणधर्म जाणून घेणे.
3. आरोग्याच्या दृष्टीने सर्व वनस्पतीचे उदा. फळभाज्या पालेभाज्या याची उपयुक्तता सांगणे.
4. नैसर्गिक औषधोपचार म्हणून त्यांचे महत्व सांगणे.
5. रासायनिक व सेंद्रिय खतांचा फरक मुलांच्या लक्षात आणून देणे.
6. मुलांच्या सामान्य ज्ञानात भर टाकणे.
7. समाजात या अनुषंगाने जनजागृती करणे.
8. सर्व वनस्पतीचा हा नैसर्गिक अमूल्य असा ठेवा भावी पिढीसाठी जतन करून ठेवणे.
9. मुलांना प्रत्यक्ष शेती कामाचा स्व अनुभव घेणे.
10. मी हा उपक्रम का करीत आहे. लहान मुलांना सर्व गोष्टी स्वतः करून बघण्याची आवड असते.
11. छोट्या छोट्या गोष्टीतून स्वालंबनाची सवय लागते.
12. निसर्गाबद्दल प्रेम, कामाची सवय इ. गोष्टीचा विकास करणे.
13. कोरोनाच्या काळात आपल्या सर्वांना निसर्गातून ज्या गोष्टी मिळतात त्याचे महत्व कळाले. त्याचा उपयोग करून मुलांचा विकास करणे.

नवोपक्रमाचा फायदा कोणाला :-

1. वनस्पती माहिती मिळाली.
2. मुलांच्या सौंदर्यदृष्टीत वाढ झाली.
3. वनस्पतीमधील औषधी गुणधर्म कळले.
4. मुलांच्यात वनस्पती बद्दल आवड निर्माण झाली.
5. मुलांना वनस्पतीचे विविध प्रकार कळाले.
6. मुलांची निरीक्षण शक्ती वाढीस लागली.
7. मुलांना स्वतः झाड लावण्याचा व वाढवण्याचा आनंद मिळाला.

8. आंबा फणस मोठ्या वृक्षाबद्दल माहिती मिळाली.
9. वनस्पती ओळखून महत्व सांगू लागली.
10. पालकांना या उपक्रमाचा फायदा झाला.
11. मुलांना असे उद्योग करायला लावल्यामुळे पालक सुखावले.

✚ नवोपक्रमातील कोणत्या कृतीमुळे काय साध्य झाले :-

1. बाल्यावस्था हि सर्वात महत्वाची अवस्था आहे. या वयात मुलांचा विकास होत असतो. हा विकास होत असताना मुले निरोगी राहण्यासाठी मुलांचा शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक विकास होण्यासाठी मुलांना निसर्गातून संस्कार देता येतात.
2. निसर्गातून संस्कार या नवोपक्रमामुळे वर्ग, शाळा, समाज याची प्रगती करण्यासाठी पुढील पिढीसाठी हा नवोपक्रम उपयोगी पडेल.
3. वनस्पतीचे उपक्रम होत असताना स्वच्छता कामाची सवय एकाग्रता इ. गोष्टी शिकवल्यामुळे मुले छोट्या छोट्या वनस्पतीची काळजी घेऊ लागली.
4. मोगरा गटातील ३० मुलांचा सहभाग या उपक्रमात होता त्यामुळे वनस्पती लावत असताना इतर हि खूप नवी वनस्पती बदल माहिती सांगितली.
5. निसर्गातून संस्कार या नवोपक्रमातून बालकाचा सर्वांगीण विकास निसर्गाबद्दल प्रेम भावना जागृत करणे हे ध्येय डोळ्यासोमार करून केल्यामुळे वर्गाची प्रगती झाली.
6. या नवोपक्रमामुळे बऱ्याच वनस्पतीची माहिती मला कळाली.
7. मुलांना नवीन वनस्पतीबद्दल आकर्षण झाले.
8. पालेभाजाची मुलांना ओळख व्हावी यासाठी जमिनीत एखादे पिक कसे पेरले जाते त्याला अंकुर कसा फुटतो त्याचे एखाद्या रोपात रुपांतर कसे होते व काही दिवसानंतर खाण्यासाठी कसे उपयोगी पडते याचा अभ्यास मुलांना झाला.
9. मुलांना श्रमदान केल्याने क्षमाचे महत्व कळले.

● वृक्ष लावा दारोदारी, समृद्धी होईल घरोघरी. ●

नवोपक्रमाचे नियोजन

✚ उपक्रमपूर्व स्थितीचे निरीक्षण :-

1. मुले एकाग्र नव्हती.
2. मुले माझ्या उपक्रमामुळे निसर्गाच्या सानिध्यात रमतील.
3. निसर्गाच्या विविध वनस्पतीची माहिती जवळून बघतील.
4. मुले येता जाता झाडाची पाने, फुले तोडून टाकत होती.
5. मुलांचे सतत आजारी असल्याने शाळेत गैरहजर राहणे.
6. मुलांना वनस्पती गुणधर्म माहित नव्हते.
7. मुलांना फळभाज्या, पालेभाज्या खायची आवड नव्हती.
8. मुले मातीत हात घालायला तयार नव्हती.
9. रोप लावणे व त्यातील जगवण्याचा आनंद.

✚ संबंधीत व्यक्ती व तज्ञ यांच्याची चर्चा :-

मुले माझ्या उपक्रमामुळे निसर्गाच्या सानिध्यात रमतील. मुले स्ववलंबी होतील. निसर्गातील विविध वनस्पतीची माहिती जवळून बघतील. माझ्या उपक्रमाचा फायदा मुलांना, पालकांना झाला म्हणून उपक्रम मला करावासा वाटला. मुलांना निसर्गाच्या सानिध्यात नेण्यासाठी मी उपक्रम केला आहे.

त्यासाठी शिशुवाटिका मुख्याध्यापिका सौ. शरयु माटे बाई यांच्याशी चर्चा करून त्यांची परवानगी घेतली तसेच त्यांचे मार्गदर्शनहि मिळाले. आदर्श शिक्षक पुरस्कार नशन बिल्डर पुरस्कार तसेच राज्यस्तरीय नवोपक्रम स्पर्धा २०२०-२१ प्राथमिक शिक्षक मुख्याध्यापक गट दिव्तीय क्रमांकाने सन्मानित शाळेचे तिन्ही विभागाचे समन्वयक श्री. विजय कुलकर्णी सर यांचे हि मार्गदर्शन मिळाले.

पूर्व प्राथमिक गट तृतीय क्रमाकाने सन्मानित सौ. अनुजा ग्रामोपाध्ये बाई यांचेही मार्गदर्शन मिळाले. शाळेच्या शालेय समितीसमोर हा उपक्रम मंजूर झाला. संस्थेचे अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, शालेय समिती सदस्य यांच्या समोर नवोपक्रम कथन केला आणि परवानगी घेतली.

✚ आवश्यक साधनाचा विचार :-

1. वनस्पतीचे प्रकार ठरवले त्यासाठी पालकांनी चर्चा केली.
2. व्हाटसअप ग्रुपचा वापर केला. मी सांगितलेल्या झाडे परसबागेत कुंडीत मुलांना लावण्यास सांगितले व फोटो पाठवा म्हणून सांगितले.
3. आठवड्यातून तीन दिवस झाडे लावून घ्यायचे ठरवले.
4. वनस्पती लावण्यासाठी कुंड्या गोळा केल्या.
5. बी रुजवण्यासाठी जागा ठरवली.
6. वेगवेगळी रोपे व बिया गोळा केल्या.
7. हसत खेळत मुलांचा बुद्धीचा विकास करता येईल असा विचार केला.
8. भाज्याची चित्रे दाखवून खेळ घेता येतील असा विचार केला.
9. गाण्याच्या माध्यमातून वनस्पती दाखवता येतील असा विचार केला.

✚ करावयाच्या कृतीचा क्रम :-

1. या उपक्रमाची मी मोगरा मोठा गटाची निवड केली.
2. पालकसभा घेतली व पालक सभेत पालकांना या उपक्रमाबद्दल माहिती सांगितली.
3. रोपाची जमवाजमव केली.
4. या उपक्रमासाठी मी मोगरा या गटाची निवड केली.
5. तासाचे नियोजन केले.
6. वनस्पती दाखविल्या.
7. पालकांचा व्हाटसअप ग्रुप केला.
8. काढ्यासाठी वनस्पती जमवल्या.

9. खोकल्यासाठी हळद व गूळ आणले.
10. खेळासाठी फळभाज्या व पालेभाज्या यांची चित्रे जमवली.
11. शेणखत व गोमुत्र खतासाठी आणले.
12. कोणत्या गोष्टीचे निरीक्षण चर्चा यांची यादी तयार केली.
13. पीठ, छोटे पोळपाट लाटणे, पिठात घालण्याचे साहित्य इत्यादीची यादी.

✚ उपक्रमोत्तर स्थितीचे निरीक्षण :-

1. विविध वनस्पती स्वतः : मुलांनी लावल्यामुळे निसर्गाबद्दल जवळीक वाढली.
2. मुले तासाला शिकवलेल्या छोट्या छोट्या गोष्टी करू लागली. [उदा. भाज्या निवडणे, भाज्या बनवताना मदत करणे झाडांना पाणी घालणे इ.]
3. विविध वनस्पती लावल्यामुळे मुलांच्यात झाडाबद्दल प्रेम व आत्मीयता यात वाढ झाली.
4. मुलांना खेळायला सोडले तर मुले वरांडा करणे, पानांची फुलांची रांगोळी काढणे इ. खेळ खेळू लागली.
5. मुले पालेभाज्या, फळभाज्या आवडीने खाऊ लागली.
6. बिया पासून झाडे कशी येतात हे वाढीचे टप्पे मुलांना माहित झाले.
7. मुलांनी परीक्षेच्या वेळी वनस्पतीची माहिती, नावे छान सांगितली.
8. कमी आजारी पडू लागली.
9. शाळेत नियमित येऊ लागली.
10. श्रेयनने त्यांच्या आजीला खोकला येत होता तेव्हा त्याने हळद व गूळ याची गोळी बनवून आजीला खायला दिली आजीने नातवाची दृष्ट काढली.

✚ कार्यवाहीचे टप्पे :-

1. शाळेच्या मुख्याध्यापिका तसेच सहशिक्षका यांच्याशी चर्चा करून वनस्पतीची यादी तयार केली.
2. झाडे लावण्यासाठी जागा निश्चित केली.
3. पालकांची पालक सभा घेऊन या बद्दल सर्व माहिती दिली.
4. पालकांचा व्हाटसअप ग्रुप केला.
5. माती करून घेतली [उदा. काही किडे, मोठे दगड] बाजूला केले.

6. माती चाळणे, खत मिसळणे हात व पाय याचा व्यायाम होतो. बोटाची कौशल्य वाढते.
7. झाडे लावल्याने मुलांची कल्पनाशक्तीचा विकास, सौंदर्य दृष्टी वाढते, सृजनशीलता विकास झाला.
8. मुलांना श्रमदान केल्याने श्रमाचे महत्व कळेल.

उपक्रमासाठी इतरांची मदत

1. निसर्गातून संस्कार हा नवीउपक्रम घेण्यासाठी संस्थेची मदत झाली .
2. नियोजन ठरवताना शिशुवाटीकेच्या मुख्याध्यापिका सौ. माटे बाई व सौ. ग्रामोपाध्ये बाई, सौ. गोखले बाई , सौ. कोळेकर बाई , सौ. शाळगावकर बाई , सौ. शेंडे बाई य सहकार्य मिळाले.
3. निसर्गातून संस्कार हा नवीउपक्रम ज्या बालकांसाठी केला त्या बालकांचा व पालकांची खूप मदत झाली.
4. हा उपक्रम घेत असताना बस चालक नाटकर काका यांची क्षेत्र भेट करण्यासाठी मदत झाली.
5. हा उपक्रम करताना प्राथमिक विभागाच्या मुख्याध्यापिका सौ. तोडकर बाई व शाळेचे कार्यालयीन काम पाहणारे श्री. महेंद्र जोशी सर यांची मोलाची मदत झाली.
6. जनकल्याण प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष श्री. शिरीष गोडबोले सर उपाध्यक्ष श्री. तुकाराम चव्हाण सचिव श्री. अनिल कुलकर्णी विश्वस्त सौ. स्वाती ताई भागवत या उपक्रम संदर्भात कराड विध्याभूषण पुरस्काराने सन्मानित आमच्या शाळेचे शिक्षण प्रकल्प प्रमुख श्री. रमेश फणसळकर सर व सौ. रेखा ताई फणसळकर यांनी प्रोत्साहन दिले.
7. त्याच बरोबर माझ्या सर्व सहकारी शिक्षकांची मदत झाली.
8. माझ्या कुटुंबातील माझे पती श्री. संदीप थोरवडे आणि माझे दीर श्री. आनंदराव थोरवडे माझी भाची कु. दुर्गा रैनाक या तिघांची खूप महत्वपूर्ण मदत झाली.

● झाडे वाढवा चैतन्य फुलवा. ●

अभिप्राय

Page No. _____
Date _____

शाळेमध्ये लॅा बोरवडे वार्डिनी उपक्रमासक्ष
माझी मुयगी कु. अन्वी जयंत यादव, हीया
सहभागी करुन घेतये, माझ्या मुयिया रंगुया
रंगोळी काडायया येत नव्हति, पण शाळेमध्ये
वार्डिनी पाना फुल्योच्या रंगोळी काडायया शिकविये
ही कव्यन) तिच्या रूप आवडयी, तिने पाने
फुले वागेतिय गोळा करुन आम्हाया रंगोळी
काडुन दाखवयि,

या उपक्रमा मुळे आम्हाया माझ्या
आन्वी माया तिच्या आवडी प्रमाणे दखन खेळन
या लेश्यन्याया विळाक करुन, अगदी प्रमाणे
वार्डिनि शिकवये.

या बद्दथ ही न्यानये व शाळेये रूप
आभारी आहे.

धन्यवाद - - AS/Teacher

* अभिप्रय *

माझे नाव डॉ. तुप्ती सौरभ यादव मी स्वतःच एक डॉक्टर आहे. माझी मुलगी कु. स्पृहा सौरभ यादव ही अस्वती शिक्षावलीका क्राउड या जनकल्याण प्रतिष्ठान वया शाळे मध्ये शिकते. शाळा नेहमीच नवनवीन उपक्रम घेऊन मुलांना वेगळ्या पद्धतीने ज्ञान देत असतात.

एक दिवस जसेच माझी मुलगी स्पृहा घरी आली व वेगवेगळ्या वनस्पतींची नावे सांगूच - नी. मी तिला विचारले की काय शिकवले आज. मला वनस्पतींची नावे सांगायला सुरु केले. गणपतीचे दिवस जवळच होते त्यावेळी सुद्धा तिने गणपतीला आवडणाऱ्या पत्रांची आम्हाला माहिती सांगितली.

या लहान मुलांन कडून या औषधी वनस्पतींची रोप ही वाचवला जे प्रियांका शोरवडे या बाईंनी सांगितली. ही रोप मुलांनी नुसती वाचवलीच नाहीत कुत्र ती हान वाचवली ही.

मजे रुप मुलांना वाचर खोखला होत. त्यावेळी गुळ व हलद प्रकृत करुन त्याचा उपयोग मुलांना सांगितला. त्यामुळे मुले घरी घेऊन ही औषध न मागता गुळ आणि हलद आवरणून सांगू लागले.

सांगोळीतून ही फुले, पाने, या झाडाच्या अवयवांची हान माहिती कळली.

मी खात्रीने सांगू शकते की या उशा उपक्रमांन मुले मुलांचा सर्वांगीण विकास होत आहे.

या साथी या उपक्रमा मधील सर्व शिक्षकांचे आभार व कौतुक..

डॉ. तुप्ती सौरभ यादव

सौ. प्रियांका संदीप शेरवडे
मंडमनी मोठ्या गटातील
मुलांना औषधी वनस्पतींची
रोपे लावून त्यांचे संगोपन
करण्यास सांगितले. अर्पिताने
तुळस आणि कोरफड या
दोन्हीची रोपे लावली व
त्यांना दररोज पाणी घातले.
त्यांची व्यवस्थित काळजी
घेतली. बाईंनी मुलांना
औषधी वनस्पतीबद्दल माहिती
सांगितली. मुलांना गवती
यहा. तुळस, आलं, हळद,
दालचिनी, भिरे, नळंग, गूळ
हे सर्व पाण्यात घालून
ठकळून काढा वनवायला
शिकविले. अर्पिताने घरी
देखील हा काढा ठाम्हाला
वनवून दाखविला.

हा काढा आरोग्यदायी आहे, प्रतिकारशक्ती वाढविणारा आहे.
हे या कोव्या मुलांना या उपक्रमांमधून मनात विंबवले गेले.
अहे. मुले अनुकरणप्रिय असतात आणि ते बाईंच्या सुचनेप्रमाणे
घरी काढा पिताने. बाईंनी सांगितल्यामुळे मुले हे मनापासून
करतात. त्यामुळे प्रियांका मंडमने कोवुक करवि तितके कमी
अहे. हा उपक्रम राखविल्याबद्दल प्रियांका मंडम व सरस्वती
विद्यामंदिर शिरुगाटिका विभागाचे खूप आभार.

धन्यवाद.

आपली विश्वासू,
सौ. सारिका राजकिरण पाटील.

नमस्कार ....

मी एक गृहिणी आहे. माझा
मुलगा चि. प्रबन जयदीप सूर्यवंशी
सरस्वती शिक्षावाटिका मध्ये शिकतो.
माझा मुलगा वारंवार आजारी
पडत असे. सर्दी खोकला यामुळे
त्याची तब्येत सुधारत नव्हती.

शालेमध्ये सौ. योरावडे बाईंनी
त्यांना औषधी वनस्पतींची माहिती
दिली. आणि त्यांना प्रत्येकी २ झाडे
लावण्यास सांगितली.

या फोटोमध्ये आहे ते त्यानेच
लावलेले रोमटो चे झाड आहे.

त्यामुळे आम्हांला औषधी
वनस्पतींची माहिती समजली. बाईंनी
मुलांना सर्दी-खोकल्यासाठी काढा
वनवायला शिकवला. त्याला सर्दी
झाल्यावर मी तो काढा वनवून दिला
आणि त्याला फरक पडला.

नंतर बाईंनी त्याला हळद आणि गूलाच्या गोळ्या वनवायला
शिकवले. त्याच्या आजलीला खोकला झाला असना त्याने त्या गोळ्या
वनवून दिल्या आणि आजलीला खोकला पठा कमी आला.

एकूणच बाईंनी शिकवलेल्या उपक्रमांमून आम्हांला खूपच
फायदा झाला. त्याबद्दल

मनपूर्वक धन्यवाद ...

नवोक्रमाची कार्यपद्धती

✚ पूर्वस्थितीचे निरीक्षण व त्याच्या नोंदी :-

1. बालकांकडून घोकंपट्टी करून घेण्यापेक्षा बालकांना त्याचा सभोवती असणाऱ्या निसर्गाचा परिचय करून देऊन निसर्गातील वनस्पतींचे निरीक्षण करण्यासाठी त्यांची कुतूहल बुद्धी वाढवण्यासाठी हा उपक्रम करण्यात आला.
2. मुलांना लहानवयात निसर्गाचे महत्व समजून देणे.
3. मुले शाळेत येता जाता आवारातील फुले व पाने तोडताना दिसत होती.
4. शाळेच्या आवारातील तोडलेली पाने , फुले एकमेकांच्या अंगावर टाकताना दिसली.
5. मुलांना निसर्गाबद्दल माहिती कमी होती.
6. मुलांना निसर्गाच्या सहवासाचा आनंद कमी होता.
7. मुलांच्या शारीरिक व मानसिक आरोग्याची वाढ कमी दिसत होती.
8. जी मुले पोळी भाजी आणत नव्हती ती जास्त आजारी दिसत होती असे निदर्शनात आले.
9. पालकांना शिक्षण म्हणजे वाचन व लेखन या गोष्टी वाटत होत्या व त्याकडे त्यांचा कल होता.
10. मुलांना हाताला व पायाला कमी प्रमाणता चालना मिळत होती.
11. बालकांच्यात निसर्गाबद्दल उपजत प्रेम व कुतूहल असते ते योग्य वेळी ओळखून मुलांच्यात रुजवणे हे या उपक्रमाचे उद्दिष्ट आहे.
12. भाजीपाल्याचे महत्व पटवून देता यावे.
13. पालेभाज्यांची मुलांना ओळख व्हावी.

✚ कार्यवाही दरम्यान केलेली निरीक्षणे व माहिती संकलन :-

1. मोगरा गटातील तीस मुले या उपक्रमात सहभागी झाली.
2. मुलांच्यात निसर्गाबद्दल प्रेम व कुतूहल वाढले.
3. मुलांनी काही वनस्पतींच्या बिया व रोपे लावली.
4. त्या वनस्पतींची आणि बियांची वाढ मुलांनी जवळून पाहिली.
5. मुलांचा कल्पनाशक्तीचा विकास व सौंदर्य दृष्टीचा विकास व सृजनशीलता विकास इ . विकास झाला.
6. या उपक्रमातून मुलांच्यात निसर्गाबद्दल प्रेम निर्माण झाले.
7. मुले स्वतः वनस्पती बद्दल माहिती सांगू लागली.
8. मुले निसर्गात रमू लागली.

9. मुलांच्या कल्पना शक्तीचा विकास झाला.
10. मुलांना वनस्पतीच्या रंगाचे ज्ञान व पानाचे आकार इत्यादी ओळख झाली.
11. मुलांना झाडांची ओळख व पानांची ओळख झाली.
12. मुले फुलांचे चित्र व पानाचे आकार त्यांच्या कल्पनाशक्तीने काढू लागले.
13. मुले वनस्पतींचे जवळून निरीक्षण करू लागली.
14. मुलांची एकाग्रता वाढली.

✚ उपक्रम पूर्ण झाल्यावर केलेली निरीक्षणे व त्यांच्या नोंदी :-

1. उपक्रम करता करता निसर्गाबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करणे हा संस्कार रुजवला गेला.
2. मुलांकडून पानाफुलांच्या रांगोळ्या काढून घेतल्या.
3. प्रत्येक मुलामध्ये वेगवेगळे कला गुण असतात हे पालकांना समजले.
4. मोगरागटासाठी विविध वनस्पतीचे उपक्रम घेतले. त्यामध्ये बी लावण्यापासून लावण्यापासून भाजी येण्यापर्यंत मुलांनी निरीक्षण केले. त्यामध्ये पालकांची कल्पकता दिसून आली.
5. बालकांच्या नवनिर्मितीला उत्तेजन मिळाले.
6. या उपक्रमासाठी पालकांनी खूप छान सहकार्य केले.
7. मुले निसर्गात गुंतून राहत होती त्यामुळे हि मुले मोबाईलपासून दूर राहिलीत .
8. मुलांनी लावलेल्या वनस्पतींचे फोटो ग्रुपवर पाहून इतर मुलांना प्रोत्साहन मिळाले .
9. मुले निसर्गाच्या सानिध्यात रामू लागली .
10. मुलांना फळभाज्या आणि पालेभाज्या यातील फरक कळू लागला.

✚ कार्यवाही करताना आलेल्या अडचणी :-

1. उपक्रम घेताना वनस्पती लावताना जागेची अडचण होती .
2. मुलांना वनस्पती बद्दल माहिती कमी होती .
3. माती फोडून माती भुसभुशीत करावी लागली.
4. दगडे गोळा करून जागा स्वच्छ करावी लागली .
5. मुलांना निसर्गाचा सहवास कमी होता .
6. मुले मातीत हात घालण्यास तयार नव्हती .
7. मुलांना कामाची सवय नव्हती .
8. मातीत काही किडे नाहीत ना ते पहिले.
9. मुले एकाग्र नव्हती .
10. मुलांना शांत बसण्याची सवय नव्हती.
11. मुलांना फळभाज्या आणि पालेभाज्या यातील फरक माहित नव्हता.

● झाडे आहेत कल्पतरू, संरक्षण त्यांचे नित्यकरु. ●

तक्ता क्र. १
मोगरा मोठा गट

अ.क्र.	विद्यार्थ्यांचे नाव	तारीख	वनस्पतींची नावे	वनस्पतीचे उपयोग
१	ऋषीकेश राहुल सुर्वे	२२/०६/२०२३	तुळस	तुळशीला जडीबुटीची राणी म्हणतात . धार्मिक कार्याकरता तुळशीला खूप महत्व आहे . तुळशीमध्ये अ, क जीवनसत्व असतात. उदा. ताप, जळजळ, खोकला इ गुणकारी आहे.
२	ऋताविक शशिकांत पवार	२६/०६/२०२३	हिरवी मिरची	नसांमध्ये रक्तप्रवाह जलद होते. फोडणीत उपयोग होतो.
३	शिवनंदन विवेक मुळे	०३/०७/२०२३	पुदिना	पुदिना दातदुखी कमी करतो. हवामान बदलामुळे ताप आल्यास पुदिनाचा काढा प्यावा. पुदिनाची चटणी बनवतात.
४	श्रेयन जयदीप सूर्यवंशी	०५/०७/२०२३	टोमॅटो	हाडे मजबूत करण्यासाठी टोमॅटो अत्यंत फायदेशीर आहे. टोमॅटोचे दररोज सेवन केल्याने अन्नाची चव सुधरण्याबरोबरच आरोग्याला चांगला फायदा मिळू शकतो.
५	अनुश्री तानाजी पाटील	०७/०७/२०२३	गुलाब	गुलकंद करण्यासाठी गुलाबाच्या पाकळ्यांचा उपयोग होतो . गुलाबात व्हीटामीन सी जास्त असतो. गुलाबाचा वापर गुलाब पाणी बनवण्यासाठी होतो.
६	शिवांश गौरव साळुंखे	१०/०७/२०२३	कोरफड	कोरफडी थंड औषधी आहे म्हणून भाजणे, आग होणे या प्रकारच्या विकारावर उपुक्त आहे.
७	स्पृहा सौरभ यादव	१२/०७/२०२३	आघाडा	आघाडा हा भारतातील अनेक भाषा मधून वेगवेळ्या नावानी ओळखला जातो. खोकला आणि कफ बाहेर

				पडण्यासाठी आघाड्याचा उपयोग होतो.
८	अर्पिता राजकिरण पाटील	१४/०७/२०२३	गवतीचहा	चहा बनवण्यासाठी आणि काढ्यासाठी गावाती चहाचा उपयोग होतो . पावसाळ्यात त्वचा विकाराचा त्रास होतो तो टाळण्यासाठी, रोग प्रतिकार शक्ती चांगली राहण्यासाठी उपयोग होतो.
९	अन्वी जयंत यादव	१९/०७/२०२३	जास्वंद	जास्वंदच्या पाना आणि फुलांचा तेलासाठी उपयोग होतो . जास्वंदीची फुले गणपतीला पूजेसाठी खूप आवडतात .
१०	गार्गी श्रीरामचंद्र पाटील	२१/०७/२०२३	कडीपत्ता	केसासाठी तेल बनवण्यासाठी तसेच प्रत्येक भाजीत फोडणीसाठी उपयोग होतो. लहानमुलांना अनेकदा जंताचा त्रास होतो मुलांना कडीपत्ता खाहीला दिल्यास जंत मारण्यास मदत होते.
११	शील्क तुषार कुलकर्णी	२४/०७/२०२३	शेवंती	या फुलांना हिंदू धर्मात पवित्र मानले जाते. आरोग्याच्या काळजीसाठी शेवंतीच्या फुलांचा वापर केला जातो. तसेच धार्मिक कार्यक्रमात शेवंतीच्या फुलांचा वापर करतात.
१२	अर्जुन मुकेश मोहिते	२६/०७/२०२३	विड्याचे पान	विड्याच्या पानाचा लेप कपाळावर लावून ठेवल्यास डोकेदुखी ताबडतोब थांबते.
१३	प्रितेश रोहित पिसाळ	२८/०७/२०२३	घोसावळे	घोसावाळ्याची भाजी खाल्याने शरीरातील थकवा दूर होतो. भजी करण्यासाठी घोसाळ्याचा उपयोग होतो.
१४	अनन्या पांडुरंग पवार	०१/०८/२०२३	वांगी	वांग्याची भाजी ताप आणि खोकल्याला यामध्ये तोंडाला चव येण्यासाठी लाभदायक आहे.
१५	सौमित्र चनप्पा महाजन	०३/०७/२०२३	ओवा	लहानपणी आपल्या पोटात दुखू लागले कि आई किवा आजी आपल्याला इ ओवा खायला घायची. पानांची भजी करतात. ओव्याचे पानांचा उपयोग खोकल्यासाठी होतो. पोट साफ होण्यासाठी ओव्याच्या पानांचा उपयोग होतो.

१६	देवांशी अधिकराव पवार	०७/०८/२०२३	झेंडू	किडा किवा मुंगी चावल्यास या फुलांचा रस लावल्यास वेदनेपासून आराम मिळतो. झेंडूच्या फुलांचा उपयोग दसरामध्ये आणि दिवाळीमध्ये तोरण बनवण्यासाठी, देवाला वाहण्यासाठी होतो.
१७	अद्विक सचिन महाडिक	०९/०८/२०२३	दुर्वा	दुर्वा आरोग्यासाठी अतिशय गुणकारी आहेत. तसेच गणपतीला पूजेसाठी दुर्वा अत्यंत प्रिय आहेत .
१८	क्रीती तेजस पाटील	११/०८/२०२३	भेंडी	रोग प्रतिकार शक्ती मजबूत होते. कोवळी भेंडी कच्ची खाण्यास आरोग्याला चांगली असते.
१९	विधी अमोल नलवडे	१७/०८/२०२३	मेथी	मेथीच्या पानांचा रस मुलांना एक चमचा प्यायला दिल्यास पोटातील कीड होते. मेथीचा उपयोग भाजी बनवण्यासाठी होतो.
२०	इंद्रनील विशाल साळुंखे	२१/०८/२०२३	पालक	मुलांची रोग प्रतिकार शक्ती वाढवण्यास मदत करते. पालक शरीराला भरपूर पोषण पुरवते यामुळे डोळ्याची दृष्टी वाढतेच पण रक्ताची कमतरता वाढते.
२१	काव्या मयूर तेली	२३/०८/२०२३	शेपू	लहान मुलांना पोटादुखी. जंत या तक्रारिवर हि भाजी उपयोगी पडते . लहान मुलांना शेपूची भाजी खाहीला दिल्यास पौष्टिक असते.
२२	अद्विता निलेश यादव	२५/०८/२०२३	लाल भोपळा	यात व्हीटामीन ए मोठ्या प्रमाणात असते त्यामुळे दृष्टी सुधारते. लाल भोपळ्याची भाजी खाल्याने शरीराला उर्जा मिळते त्यामुळे जास्तवेळ पोटा भरल्यासारखे वाटते.
२३	समर्थ अधिकराव पवार	२८/०८/२०२३	कारले	कारले कडू असले तरी अनेक गुणांनी समृद्ध आहे. त्यामुळे कारल्याची भाजी आठवड्यातून एकदा तरी खावी.
२४	आधीश्री प्रशांत पिसाळ	३०/०८/२०२३	तोंडली	तोंडली मध्ये फायबर मोठ्या प्रमाणात मिळते. भुकेवर नियंत्रण ठेवण्यास उपयोग होतो.
२५	सम्राट रणजीत पाटील	०१/०९/२०२३	मोहरी	कोणत्याही पदार्थात फोडणी देण्यासाठी होतो नैसर्गिक स्क्रब म्हणून करतात. मोहिरीच्या तेलाचा उपयोग पदार्थ बनवण्यासाठी होतो.

२६	इंद्रशी संतोष माळी	०४/०९/२०२३	घेवडा	यालाच आपणा श्रावण घेवडा असे म्हणतात घेवडा हि या गुणाची वातवर्धक भाजी आहे.
२७	अनुश्री जयंत पिसाळ	०६/०९/२०२३	काकडी	काकडी मध्ये पाण्याचे प्रमाण जास्त असल्याने शरीरातील विषारी पदार्थ बाहेर काढण्यास मदत करते . अन्नपचनाच्या प्रकीयेमध्ये काकडी मदत करते. लहानमुलांना काकडीची कोशिबीर खूप आवडते.
२८	वीणा श्रीनिवास पवार	०८/०९/२०२३	कोथींबीर	कोथींबीर हि एक नैसर्गिक औषधी वनस्पती आहे. म्हणून स्वयंपाक घरात शिजणाऱ्या प्रत्येक खाद्यपदार्थाची चव वाढवणारी कोथींबीर अनेकांच्या आवडीची आहे.
२९	श्रीस्तुभ संतोष माळी	१२/०९/२०२३	आले	सर्दी, खोकला टाळण्यासाठी आलेचा चहा, काढा इ. मध्ये उपयोग होतो. आल्याचा उपयोग हा दाढ दुखी, कान दुखी, यावर होतो. थंडीमध्ये शरीराला उष्ण ठेवण्यासाठी आल्याच्या रसाचा उपयोग होतो.
३०	श्रीश संग्राम पाटील	१३/०९/२०२३	गलांडा	देवेच्या पूजेसाठी या फुलांचा उपयोग होतो.

● अंगणी लावा एकच तुळस, प्राणवायूचा होई कळस. ●

आयुर्वेदीय कविता

खोकून खोकून कोरडा झाला जर का घसा।
मधातून चाटा हळद, ज्येष्ठमध आणि अडुळसा।।
लागला मुका मार, सुजून पाय झाला असेल गारद।
लेपासाठी उगाळा तुरटी, रक्त चंदन, आंबेहळद।।
कोंड्याचा झाला आहे कां डोक्यामधे साठा?
केस धुतांना लावा मेंदी, शिकेकाई, रिठा।।
सकाळी सकाळी उठा देवाला करा तुम्ही वंदन।
उन्हाळ्यात थंडाव्यासाठी कपाळी लावा चंदन।।
उन्हामधे रापून चेहरा झाला कां सावळा गडद?
कांती उजळण्यासाठी दुधातून प्या थोडी हळद।।
बारीक आहे कुडी म्हणून होऊं नको तू बावरी।
दूध आणि साखरेबरोबर खा थोडी शतावरी।।
पिकला एक केस होईल डोक्यावर चांदी।
नैसर्गिक रंग आहे, केसांना लावा मेंदी।।
केसांना लावा कचूर सुगंधी, मेंदी, जास्वंद।
केस होतील लांब सडक, सुगंध दरवळेल मंद।।
गाणं म्हणण्यासाठी झालां आहांत तुम्ही अधीर।
गोड मधुर आवाजासाठी खा ज्येष्ठमध, शंगीर।।
अशक्तपणामुळे तुमचा दुखतो आहे का सांधा?
शक्तीसाठी गायीच्या दुधातून प्या अश्वगंधा।।
पित्तप्रकोप झाला आहे, पोटातून येत आहेत कां कळा?
पोटात घ्या आवळा, हिरडा, बेहडा म्हणजेच त्रिफळा।।
वातामुळे पोटामध्ये होत आहेत कां वेदना?

खा ओवा, सैंधव मीठ, आलं, लिंबू पुदिना।।
संगणकावर काम करून थकली आहे कां नजर?
डोळ्यांसाठी खावे चांगले पपई आणि गाजर।।
लहान वयामध्येच ढोल मटोल झाला कां तुमचा बेटा?
जाडी कमी करण्यासाठी जरा कमी खा बटाटा।।
धूर धूळ प्रदूषणाचा झाला आहे आता कळस।
शुद्ध हवेसाठी झाडे लावा कडूनिंब आणि तुळस।।
छोटे छोटे आजार, बरं कां, घरच्या घरीच हटवा।
प्रत्येकाच्या घरी असूद्या आजीबाईचा बटवा।।

● कर वृक्षावर माया, मिळेल थंडगार छाया. ●

तक्ता क्र. २

मोगरा मोठा गट

अ.क्र.	तारीख	उपक्रमाचे नाव	उपक्रमाला लागणारे साहित्य	उपक्रमाचा उपयोग
१	१६/०९/२०२३	गणेश पूजनातील पत्री	केवडा, विष्णूकांता, शमी, बोर, दुर्वा, माका, डाळींब, धोतरा, आघाडा, कण्हेर, रुई, मोगरा. सोनचाफा, दुर्वा, तुळस, इत्यादी वनस्पती .	पावसाळ्यात या पत्री आपल्या आजूबाजूला उगवतात याची मुलांना माहिती तसेच त्याचा आयुर्वेदिक उपयोग आणि विविध वनस्पतींची पूजन करून निसर्गाविषयी कृतज्ञता व्यक्त केली जाते याची माहिती मुलांना दिली.
	२०/०९/२०२३	दुर्वा निवडणे	दुर्वा	दुर्वा कश्या निवडाव्यात आणि त्याची जुडी कशी बनवावीत हे मुलांना दाखवले व मुलांकडून बनवून घेतले. गणपतीला दुर्वा प्रिय हि गोष्ट सांगितली.
३	२६/०९/२०२३	काढा	दालचिनी, तुळस, आले, गवतीचहा, लवंग, वेलची., गूळ आणि पाणी	मुलांना सगळे साहित्य एकत्र करून काढा बनवायला शिकवला व प्यायला दिला. ताप आणि खोकला औषधी उपयोग.
४	२९/०९/२०२३	औषधी गोळी	गूळ, हळद आणि खिसणी	गूळ हळद एकत्र करून औषधी गोळी बनवायला शिकवले. खोल्यासाठी याचा उपयोग होतो.
६	०३/१०/२०२३	खेळ	फळभाज्या आणि पालेभाज्या यांची चित्र	गोलात उभाराहून पळणे खंजिरे थांबली कि ज्या भाजीचे नाव घेतले त्या भाजीची चित्र आणून दाखवणे उपयोग फळभाज्या

				आणि पालेभाज्याची ओळख झाली.
६	०५/१०/२०२३	गाणी	औषधी पाने दाखवून गाणे घेतले (उदा. तुळस, बेल, केवडा, रुई, केळ, कढीपत्ता, ओवा आणि आंब्याचे पान इ पाने दाखवले.)	दडलय गुपित पानापानात तुळशीचे पान विष्णुपदी स्थान स्मरणशक्तीला असे महान असे गाणे घेतले यातून मुलांना पानाचा उपयोग सांगितला आणि वेगवेगळी पाने दाखवून त्यांचे आकार शिकवले.
७	०९/१०/२०२३	गाणी	झाडांना पाणी घालण्यासाठी झारी	इवल्या इवल्या कुंडीमध्ये रोप लावले छान असे गाणे घेतले. गाणी म्हणत मुलांना झाडांना पाणी घालण्याचा आनंद मिळाला.
८	११/१०/२०२३	पानाफुलांची रांगोळी	पानेफुले	मुलांना पानाफुलांची रांगोळी बनवायला शिकवली. उपयोग मुलांची कल्पना शक्ती निरीक्षण वाढली.
९	१३/१०/२०२३	पानाफुलांचा गुच्छ	आवरातील पानेफुले,दोरा	वेगवेगळ्या पानाफुलांचा गुच्छ बनवायला शिकवले.
१०	१७/१०/२०२३	मेथी पराठा	मेथी, पीठ, पोळपाट लाटणे	मुलांना आम्ही मेथी काढली जवळ जवळ दोन पेंड्या मेथी निघाली मुलांनी ती निट निवडून दिली धुतली बाईंनी पीठ मळले आणि सर्व मुलांनी छोट्या छोट्या पोळपाट लाटण्यानी पराठे लाटले. सर्व मिळून वीस छोटे पराठे झाले आणि ते सर्व मुलांनी फस्त सुद्धा केले. यातून मुलांची निरीक्षण शक्ती वाढली. तसेच मुलांना मदतीची सवय लागली.
११	१९/१०/२०२३	चर्चा	झालेल्या उपक्रमावरीती प्रश्न	शाळेत मुलां बरोबर चर्चा केली पीठ मळताना काय काय केले, पीठ काय काय घातले. तसेच पराठ्याच्या

				<p>कणकेत कश्याची चव लागली या प्रश्नावरीती चर्चा केली. तसेच काढा कश्याचा केला कोणत्या वनस्पती घेतल्या. तसेच औषधी गोळी कश्याची बनवली. कोणत्या पत्री गणपतीला वाहतात. तसेच गाणी कोणती घेतली. गाण्यांमध्ये कोणत्या वनस्पती वापरल्या आणि कोणता खेळ घेतला त्यात कोणत्या भाज्या होत्या इत्यादी गोष्टीची चर्चा झाली. यातून मुलांच्या बुद्धीचा विकास झाला.</p>
१२	२१/१०/२०२३	क्षेत्रभेट	टोमाटो आणि काकडी शेतात	<p>टोमाटो आणि काकडी याच्या क्षेत्रात मुलांना फिरवला घेऊन गेल्यामुळे मुलांना जवळून काकडी आणि टोमाटो ची रोपे पाहता आली आणि त्यांना तोडण्याचा आणि खाण्याचा आनंद मिळाला. शेतीचा आणि निरीक्षण शक्तीचा स्वअनुभव आला.</p>

- कावळा म्हणतो काव- काव; माणसा-माणसा झाडे लाव. ●

नवोपक्रमाची यशस्विता

✚ यशस्विता :-

1. मुलांना लहान वयातच निसर्गाच्या सानिध्यात राहण्याचा अनुभव दिला.
2. मुलांची निरीक्षण क्षमता वाढली .
3. मुलांच्यात निसर्गाबद्दल प्रेम आणि भावना जागृत झाली .
4. मुलांना खेळातून आणि गाण्याच्या माध्यामातून वान्सापातींची नवे माहिती झाली .
5. विविध वनस्पतीं स्वतः लावण्याचा आनंद मुलांना मिळाला .
6. मुलांच्यात सकारात्मक बदल जाणवला .
7. मुलांनी विविध बियांण पासून रोपांपर्यंत झाडांच्या प्रत्येक वाढीचे निरीक्षण मुलांनी केल्याने त्यांची निरीक्षण शक्तीत वाढ झाली.
8. माझ्या वर्गात पस्तीस मुले उपस्थित होती ,त्यापैकी तीस मुले या उपक्रमात सहभागी झाली.
9. मुलांमध्ये वास्पतीबद्दल खूप कुतूहल जागृत झाले.
10. कार्यक्रमाच्या वेळी मुले पानांच्या आणि फुलांच्या रांगोळ्या काढू लागलेत.
11. मुले फुलांचे आणि पानांचे गुच्छ आणि हार करू लागली .
12. गणपतीला वाहिल्या जाणाऱ्या पत्री आणि पात्रींचे आयुर्वेदिक उपयोग मुलांना कळू लागले.
13. गणपतीमध्ये दुर्वा निवडणे हा उपक्रम घेतला त्यामुळे मुलांना दुर्वांचे महत्व कळू लागले .
14. श्रावणी शुक्रवारी जरा जिवंतिका या पूजेला आघाडा ,वहातो त्यामुळे त्याचे आयुर्वेदिक महत्व मुलांना कळू लागले.
15. दसऱ्याला आणि दिवाळीला आंब्याची तोरणे बनवणे या उपक्रमामुळे संस्काराचे महत्व कळू लागले .
16. घराच्या बागेत मुलांनी स्वतः पालकांच्या मदतीने छोटी रोपे आणि बिया लाव लावल्या .
17. घरच्या बागेतील रोपांच्या भाज्या तोडण्याचा आनंद मुलांना मिळाल्यामुळे मुले आवडीने आईने बनवलेल्या भाज्या खाऊ लागले .
18. मुलांना निसर्गाच्या वातावरणामध्ये हवा आणि पाणी आणि माती आणि सूर्यप्रकाश इत्यादींच्या प्रत्यक्ष संपर्कात राहण्यास मिळाले .
19. मुलांचा हात ,पाय आणि बोटे या अवयवांचा व्यायाम झाला .मुलांचा आत्मविश्वास जागृत झाला.मुलांना नवनवीन गोष्टी करण्याचा आनंद मिळाला .
20. मेथी निवडून पराठा बनवण्यापर्यंत यातून मुलांची निरीक्षण क्षमता, कारक क्षमता, एकेठिकाणी बसण्याची क्षमता अशा बऱ्याच क्षमतांचा विकास झाला.

✚ फलनिष्पत्ती :-

1. मुलांची शाळेमधील उपस्थिती चांगली राहिली . त्यामुळे मुलांची शारीरिक आणि मानसिक आणि भावनिक विकास झाला.माझ्या उपकामा मुळे मोगरा गटाचा फायदा झाला.
2. मुले चांगल्या गोष्टीत गुंतून राहिली.
3. मुलांना चांगले संस्कार मिळाले.
4. मुलांना कामाची सवय लागली.
5. मुलांना स्वच्छता आणि स्वावलंबन आणि एकाग्रता इत्यादी चांगल्या गुणांची वाढ झाली.
6. मुलांना झाडांचीओळख तसेच बिया पेरणे आणि रोपे लावणे इत्यादी प्रत्यक्ष अनुभव दिला
7. आपल्या संस्कृतीत निसर्गाबद्दल कृतज्ञता म्हणून त्यांचे पूजन केले जाते . त्यामुळे धार्मिकदृष्ट्या या वनस्पतींना खूप महत्व आहे. त्यामुळे हा संस्कार मुलांमध्ये रुजवला.
8. मुलांना लहानपणापासूनच प्रत्येक भाजीपाल्याचे आहारातील महत्व पटवून देता यावे आणि पर्यावरण संवर्धनाचे महत्व लक्षात आणून घ्यावे हा दुहेरी उद्देश या उपक्रमामुळे सफल होत आहे .
9. माझ्या नवोपक्रमामुळे जर लहान मुलांना विद्यार्थी दशेतच पर्यावरणाचे आणि निसर्गाचे महत्व समजून दिले तर आणि त्यांचे उपयोग सांगितले तर आणि वनस्पतीबद्दल आवड निर्माण केली तर पुढे हीच मुले निसर्गाचे आणि पर्यावरणाचे संरक्षण करण्यासाठी महत्वाची भूमिका बजावू शकतात .
10. श्रेयांनने हळद व गुळाची स्वतः बनवून घरी आजीला खोकला येत होता म्हणून खायला दिली.पालकांना खूप आनंद झाला पालकांनी श्रेयांचा औषधी गोळी बनवताना व्हिडीओ केला आणि तो ग्रुपवर पाठवला.हे पाहून बाकीच्या मुलांनाही प्रोत्साहन मिळाले.
11. आदिश्रीनी वाहगाव या गावात नवरात्रात ”इवल्या इवल्या कुंडीमध्ये रोप लावले छान” हे गाणे झाडाला पाणी घालताना स्टेजवरती गाणे सादर केले.त्यामुळे तेथील जमलेल्या लोकांनी आदिश्रीचे आणि शाळेचे खूप कौतुक केले.
12. मुलांनी दसरा आणि दिवाळीत घरामध्ये पाना आणि फुलांच्या रांगोळ्या काढल्या तसेच पाना आणि फुलांची तोरणे बनवली त्याचे फोटो ग्रुपवर पाठवले.मुलांना रांगांची रांगोळी काढता येत नाही पण या उपक्रमामुळे मुलांना स्वतःच्या कल्पनेने घरामध्ये सणवारला पाना आणि फुलांची रांगोळी काढता आली त्यामुळे मुलांना आणि पालकांना खूप आनंद झाला.

● झाडे लावा, झाडे जगवा; वाळवांटीकरणाचा शत्रू थोपवा. ●

समारोप

‘निसर्गाचे रक्षण हेच खरे मूल्य शिक्षण ‘

शैक्षणिक वर्ष २०२३ -२०२४ निसर्गातील संस्कार या नवोपक्रमातून मुलांवरती विविध वनस्पतींच्या उपक्रमातून त्यांची सर्वांगीण वाढ वाढावी, मुलांना निसर्गाचा सहवास लाभावा ,मुलांना निसर्गाची ओळख व्हावी . त्यासाठी ,शाळेची ,पालकांची ,मुलांनी मोठ्या मोलाचे सहकार्य केले .

मला शिक्षक म्हणून निसर्गामध्ये रमायला खूप आवडते .माझ्या बरोबर मुलांना हि निसर्गाचा सहवास लाभावा. निसर्गाचा सहवास लाभावा म्हणून मी हा छोटासा प्रयत्न केला .आणि खरोखरच मुलांना मुलांना निसर्गाच्या सानिध्यात राहून पर्यावरणाचे संरक्षण व संवर्धन करण्याची सवय लागेल असे मला वाटते .माझ्या या उपक्रमामुळे मुलांचे निसर्गाशी संस्कार हा नवोपक्रम निसर्गाच्या सहवासात राहून वेगळ्या पद्धतीने घेऊन या स्पर्धेमध्ये पाठवताना मलाही खूप आनंद होत आहे .

अशा प्रकारे नवोपक्रमाच्या माध्यमातून मुलांना शिकवले तर त्यांचा निसर्गाशी सहवास वाढेल आणि सर्वांगीण विकास होईल. ‘माझ्या हा निसर्गातून संस्कार ‘उपक्रम स्पर्धेच्या माध्यमातून सर्वापर्यंत पोहचावा हा माझ्या हेतू आहे.

- झाडांना द्या साथ, प्रदूषणावर करतील मात. ●

संदर्भसूची व परिशिष्टे

1. शिशुवाटिका तत्व व्यवहार :- इंदुमती काटदरे
2. बालशिक्षण आचार विचार :- भालबा विभुते
3. ब्लॉग :- आभा भागवत

● कराल झाडावर माया, तर मिळेल दाट छाया. ●